

הפלורליזם של בריתות

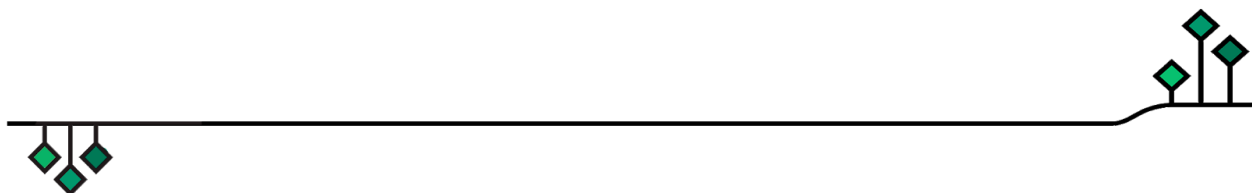
הר' יצחק גרינברג greenberg@hadar.org

פרשת לך לך תשפ"א

בפרשת נח נחשפה תובנה דרמטית ומהפכנית על אודות יחסי הגומלין בין אלוהים לבני אדם. בימי טרום נח, פעל האל, המכונה אלוהים, ככוח אוניברסלי בלתי מוגבל שהופיע בפני בני האדם כריבון אשר פוקד עליהם לחיות חיים טובים ולעסוק בתיקון עולם, ולא - יוטלו עליהם עונשים קשים ואף קיצוניים. אך בעולם שאחרי נח והמבול, האל (הקרוי יקוק - שם אדנות) מגביל את עצמו מאהבה ומוותר על אמצעי ענישה כפייתיים בסגנון המבול. תחת זאת, ה' יוצר תהליכי טבע וחוקים שיסייעו בארגון המציאות וביכולת למשול בה. הוא בא במגע עם האנושות תוך התחשבות בכבוד האדם ומתוך ברית של שותפות כדי שבני האדם יוכלו להתנהג על פי אמות מוסר גבוהות ולתקן את העולם מבחירה חופשית, בשאיפה שיהיו לסוכני בשורת המוסר. כך בברית נח - אלוהים "מנמיך ציפיות" ומתפשר (על האיסור לאכול בשר, למשל) מתוך הכרה בטבע האדם ובמנהגיו, ומבקש רק שישאפו לעשות כמיטב יכולתם בניגוד לדרישתו המוקדמת לחתור להגשמת האידיאל במלואו.

בפרשת לך לך, אלוהים עושה צעד נוסף בתהליך ההכלה של טבע האדם ותכונותיו הרגשיות. אנשים יחשו משיכה גדולה יותר ומחויבות לברית שהיא אישית ורלוונטית לחוויותיהם הספציפיות ולזכרונותיהם. על בסיס אותה ברית אוניברסלית עם נח, אלוהים בא בברית עם משפחת אברהם ושרה ובכך מגדיר דפוס (עתידי) של שותפויות מרובות, אשר שונות זו מזו במנהגים, בתבניות ובחיבורים רגשיים, ושואפות כולן לתיקון עולם.

קיימות פרשנויות הסוברות כי הרקע להתפתחות בהגדרת הברית הוא שלטון עריץ וריכוזי שקנה לו שליטה בדור שאחרי המבול (בראשית י"א). האנושות אמנם התברכה במשפחות רבות ובלאומים שונים, אך בהיותה מושתתת על ברית אחת משותפת הכשירה את הקרקע להקמת ממשל ריכוזי ומצומצם של בעלי כוח. הנהגה זו מנצלת את כוחה הבלתי מעורער וכופה על נתיניה פרויקט מפלצתי חסר תקדים לבניית מגדל עצום בבבל, אולי מתוך כוונה לפשוט על השמים ואולי כדי לשלוט מלמעלה ולנטר את האזרחים באופן שמשפחות יישארו תמיד



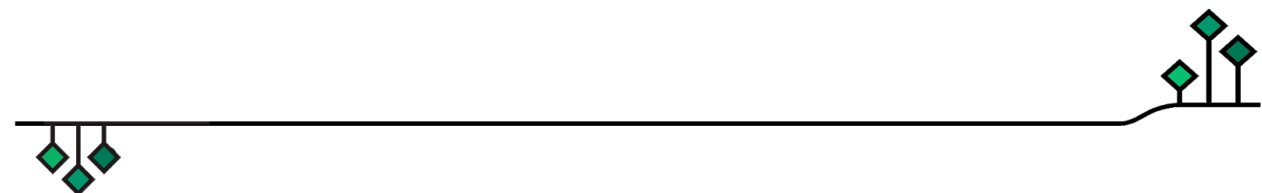


מאגדות תחת השלטון האחד. עולם המדרש מתאר את מגדל בבל כטוטליטריזם טהור, ששיטותיו מתאפיינות בעבודות פרך קולקטיביות, דרישות שלא ניתן לעמוד בהן ועונשים אכזריים כלפי הנכשלים בהן. האמצעי היחיד לבלימת שלטון עריץ הוא הפרדה של האנושות ליחידות אוטונומיות בעלות שפות ייחודיות ומנהגים מובחנים. פלורליזם במישורים פוליטיים, כלכליים, תרבותיים ודתיים נועד למנוע התפתחות של רודנות עריצה. אלוהים מטפל בכך ברמה התרבותית, אך חשוב עוד יותר – בהקמת בריתות עם קהילות שונות במקביל. השותפות הפלורליסטית הראשונה מתקיימת בברית יחידה וייחודית עם אברהם.

ברית היא מערכת יחסים המבוססת על אהבה מחוייבת, והיופי הוא שאלוהים מסוגל ליצור יחסים עם יותר מקהילה אחת במקביל. אילו משמעות הברית הייתה אמת אחת ויחידה, היה קשה ליישם אותה ביותר מקהילה אחת ולהתאימה לקהילות בעלות תרבויות שונות וייחודיות. האוחזים ב"אמת" עלולים בקלות להכריז מלחמה על מי שמשנה ממנה או מפתח אותה בדרכים שונות מהם. הגם שקיימות בריתות רבות, תולדות האנושות מעידות על האופן שבו קהילות ספציפיות לקחו לעצמן את המונופול לפעול לדיכוי קהילות "סוררות".

יש גם סיבות חיוביות יותר למהלך שעושה אלוהים במעבר לפלורליזם בריתי: כשעבודת תיקון העולם מחולקת ליחידות קטנות, עבודות השיפור מותאמות לדרגה אנושית אשר מסוגלת להתמודד עם משימות אלה בקלות גדולה יותר בלי להיבהל מגודל המשימה. כך ניתן למזער את ההידרדרות לרודנות מהסוג שמהפכנים מודרניים נטו אליו בדורות האחרונים (ע"ע: נאציזם, קומוניזם, מאואיזם, קמר רוז') תוך שימוש בטקטיקות דרקוניות שנובעות מן הטווח העצום של הבעיות והכמות העצומה של השינויים הנדרשים. יתרה מזו, בהינתן שיש רק חזית מבצעים אחת, הכשלים והפגמים מתפשטים בכל גוף המערכת. אם מתקיימים בה בעת פרויקטים שונים, (וברוח התקופה "קפסולות"), ניתן לטפל בליקויים באופן מקומי ולמנוע את התפשטותם. במקביל, ילמדו קהילות נוספות ממה כדאי להימנע כדי לא להגיע לאותו מצב. מחד, ניסויים רבים ומגוונים בקנה מידה מוגבל מגינים מפני התרסקות רחבת ממדים משום שהם מתרכזים בחטיבות קטנות ונפרדות, ומאידך, הן מאפשרות לבני אדם 'להסתכן' בבחירת כלי ניסוי מוגבלים משום שאינם צריכים "להמר על כל הקופה" ולומדים מה כן צריך לעשות מפריצות דרך והצלחות. משם הדרך לשכפול בקהילות שונות סלולה יותר.

ולבסוף, האמצעי היחיד והטוב ביותר להעלאת רף הציפיות ולהתנעת התפתחות שאינה תחת כפייה והפחדות, הוא הקמת קהילה מקבילה ששואפת גבוה ומתפקדת ברמה גבוהה יותר והיא מהווה דוגמה לקהילות אחרות שישאפו לחקות אותה כדי לזכות באיכות חיים כשלה. ישנה גם סכנה בכריתת ברית - הסכנה שלאום יתכנס בתוך עצמו ויתמקד אך ורק במעשיו ובהליכותיו. ועדיין, מטרת העל היא להשביח את כלל האנושות, כשם שהובטח לאברהם: "וּנְבָרְכְךָ בְּכָל מְשֻׁפָּחַת הָאָדָמָה" (בראשית י"ב; 3) וכמו המסר שאלוהים שולח באמצעות הנביא ישעיהו "וְאַתְּנָהּ לְבְרִית עִם לְאוֹר גּוֹיִם" (ישעיהו י"ב; ו).





אבל למה דווקא אברהם? מה מיוחד בו כל כך שהוא נבחר לייצר את הקהילה הנחשונית של ברית הגאולה? מאילו סגולות הסיק האל שאברהם ניהן באומץ ובהתמדה הדרושים כדי ליצור בגפו ולהוציא לפועל ברית שעתידיה לשנות סדרי עולם?

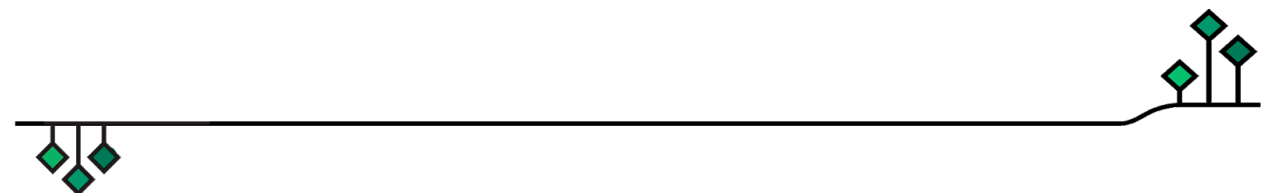
התשובה הראשונה היא שאברהם לא היה לבד. משימת הברית הוטלה על בני הזוג אברהם ושרה, וכפי שהרב סולובייצ'יק טוען בספרו איש האמונה בעולם המודרני, [1] שמו של אברם הומר לאברהם, "אֲבִי הָמוֹן גוֹיִם" (בראשית י"ז; 4-6) כי הברית תתרחב ותכלול עמים רבים מעבר לעם ישראל. מאותה סיבה, הופכת שְׂרָי, שותפתו לברית, לשְׂרָה. שרה עתידה להרות וללדת את יצחק שימשיך את הברית ויניע אותה, כך שהיא לא פחות "[אם] לְגוֹיִם, מֶלֶכִּי עַמִּים מְמִנָּה יִהְיוּ" (בראשית י"ז; 16). הברית תהווה מקור להשראה וברכה במעגלים רחבים בהרבה ממשפחתה המצומצמת.

יש הסבורים שאיכויותיהם של אברהם ושרה מפורטות בפרק מאוחר יותר בדבריו של אלוהים (בראשית י"ח; 19): "כִּי יִדְעֹתִיו, לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת-בְּנֵיוֹ וְאֶת-בֵּיתוֹ אַחֲרָיו, וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה', לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט..." (בהקשר זה, המילה "ידעתיו" מתפרשת כאהבה, העדפה, נבחרות). אולי דפוס ההתנהלות של צדקה ומשפט הוטמע כבר בחיי הזוגיות של אברהם ושרה, והוא כל כך חזק בתודעתו של אברהם עד שהוא מתייצב בהמשך מול אלוהים ומבקש צדקה ומשפט לאנשי סדום.

הרמב"ם ורבי יהודה הלוי (בספר הכוזרי) מעלים את ההשערה שאברהם נבחר משום שהוא התנתק בעצמו מהתרבות האלילית וגילה את רעיון האלוהות האחת שבראה ויצרה את העולם. את ההסבר האהוב עליי קיבלתי מאחד מתלמידיי: אלוהים דיבר עם אנשים רבים, אך רק אברהם ושרה ענו לו.

אישית, תמיד הרגשתי שלהיבחר למשימת תיקון עולם היא מתנה כל כך גדולה שיש לייחס אותה לברית האהבה הגועשת של אלוהים ולא לתכונות או הישגים של הנבחר, כפי שמוכיחות מילותיו של משה בספר דברים (י; 15): "רַק בְּאַבְרָהָם חִשַּׁק ה' לְאַהֲבָה אוֹתָם; וַיִּבְחַר בְּזִרְעָם אַחֲרֵיהֶם..." ובפרק ז' (8-6): "כִּי עִם קְדוֹשׁ אֲתָה, לֵה' אֱלֹהֶיךָ [...] לֹא מִרְבָּכֶם מְכַל-הָעַמִּים חִשַּׁק ה' בָּכֶם [לא משום שאתם רבים במספר] [...] כִּי מֵאַהֲבַת ה' אֲתִיבְכֶם, וּמִשְׁמֵרוֹ אֶת-הַשְּׁבָעָה [הבטחת הברית] אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם..."

אהבה אינה נסמכת על תכונות מיוחדות או סגולות של הנאהב. מדובר בעוצמה של רגשות לצד חוסר הגיון. אברהם ושרה שנבחרו – או האומה היהודית הנבחרת – הם תוצר של אהבה אינסופית שעוטפת אותם. משמעותה של תחושת הנבחרות היא חוויה של אהבה. היא אינה מעידה על עליונות או תכונה מיוחדת של הנבחרת, רק שאברהם, שרה והעם היהודי הנאהבים נכנסו בברית השותפות וגילו נאמנות כלפיה לאורך אלפי





שנים. הם המשיכו לעבוד למען המטרה גם כשהיא הייתה כרוכה במאמצים אינסופיים ובסבל תהומי. בדיעבד, עובדה זו מוכיחה דברים רבים, אך זה כבר סיפור אחר.

לאורך ההיסטוריה הארוכה של האנושות, יהודים בעלי שם טענו שאנו האוחזים האקסקלוסיביים במונופול האהבה וההתגלות של אלוהים, הכולל את התורה שדבריה אמת בלעדית. אך עתה, כשיצאנו מהגטו ונטמענו בתרבות העולמית ואנו מבינים את מקומנו בין אומות העולם, אנו מבינים שהבחירה בנו נעשתה כדי להביא גאולה על פני כדור הארץ. או אז, אנו גאים על כך שהערך "תיקון עולם" מופנם ומיושם בעולם, בייחוד בקרב הנצרות והתרבות המודרנית, כל אחת בדרכה. איננו מתמעטים כשאחרים לוקחים על עצמם את המשימה.

כשאנו מבינים את ממדיה העצומים של משימת תיקון העולם – מהתמודדות עם עוני, רעב, דיכוי, מלחמות ומחלות ועד לעיוורון רוחני וחוסר מוסריות, אנו מכירים תודה על כך שגם האיסלאם ודתות אחרות רואות באברהם את אביהן, כי אנו זקוקים לסיוע מכולם, מכל דת ומכל אורח חיים, כדי לרומם את כדור הארץ ולהפוך אותו לגן עדן.

אנו מבינים שמתוך אהבה, אלוהים בחר בנו, ובהמשך גם נכנס בברית עם קהילות נוספות. אנו מבינים שאלוהים הוא אהבה אינסופית. אהבתו אינה מתכלה באהבה האינסופית שאנו מקבלים. אנו מבינים שיש באלוהים די אהבה כדי לבחור בברית שוב ושוב. אלוהים הוא אלוהי הבחירה הרב בררנית. או אז נברך את אלוהים על הפלורליזם של בריתות, שיצאה לדרך עם אברהם ושרה.

[1] ראו

Joseph B. Soloveitchik, Man of Faith in the Modern World

Abraham J. Besdin, editor, volume 2, "The Covenantal Role of Sarah", pp. 83-90

